

*Ільїна Тетяна Василівна,
студентка спеціальності «Політологія»*

**СЦЕНАРІЙ ОПТИМАЛЬНОЇ
ВІЙСЬКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЄС
ТА НАТО У ПОСТБІПОЛЯРНУ ЕПОХУ**

У статті визначено основні проблеми, що існують у відносинах між ЄС та НАТО у сфері безпеки. Проаналізовано погляди науковців та експертів на можливі шляхи розвитку взаємин між організаціями у постбіполярну епоху.

Ключові слова: *європейська безпека, спільна зовнішня та безпекова політика ЄС, НАТО, трансатлантичні відносини.*

Сьогодні в умовах нової ситуації безпеки, коли на зміну загрози ядерного зіткнення прийшли виклики, що мають більш диверсифікований, менш явний та менш передбачуваний характер, а також в умовах зміни балансу в трансатлантичних відносинах, пов'язаної із посиленням самостійного напрямку європейського військового будівництва, питання про перспективи розвитку взаємодії між ЄС та НАТО набуває особливої актуальності. Співпраці між цими організаціями багато в чому не можливо уникнути - їх об'єднує спільне стратегічне бачення, відповідальність за безпеку в Європі та світі, практично співпадаюче членство держав в них, а також спільні виклики безпеці. Варто проте зазначити, що у відносинах між НАТО та ЄС існує також низка проблем, які дають підстави говорити про кризу трансатлантичних взаємин. Зрозуміло, що у постбіполярну епоху настав час знайти нові підходи до розвитку взаємин між обома організаціями у сфері безпеки, оскільки формат відносин часів «холодної війни» вже не є ефективним.

Відтак метою нашої статті є з'ясувати, які проблеми існують у відносинах між ЄС та НАТО у сфері безпеки, та які розглядаються сценарії оптимальної стратегічної та військово-практичної взаємодії між цими двома суб'єктами у постбіполярну епоху.

Проблема розвитку відносин між ЄС та НАТО вже неодноразово порушувалась науковцями. Так, її розглядали такі українські дослідники, як М. Миронова, О. Романова, О. Семенюк,

А. Тюшка, О. Палій, О. Вонсович, О. Бодрук та ін. Певний інтерес у контексті досліджуваної теми становлять також узагальнюючі праці з європейських студій зарубіжних вчених: Н. Мусиса, В. Волеса, Д. Мільчарека. Проте до сьогодні залишається низка дискусійних та недостатньо вивчених питань, які стосуються, зокрема, майбутнього трансатлантичних відносин та функціонального і територіального розподілу компетенцій ЄС і НАТО у сфері європейської безпеки.

На перший погляд, передумови кризи трансатлантичних відносин були закладені зникненням основи об'єднання США і Західної Європи після завершення «холодної війни» з припиненням існування зовнішньої загрози - СРСР. Проте насправді розбіжності витікають із глибинних процесів розвитку американського та європейського сегментів західної цивілізації.

Головною концептуальною проблемою сучасних американо-європейських відносин залишається односторонність політичних впливів, які переважно йдуть від США на Західну Європу, за умов очевидної фінансово-економічної взаємозалежності, аналогічності політичних і економічних систем, очевидної близькості за соціально-економічним розвитком [3, с. 49]. Після завершення «холодної війни» сталася парадоксальна зміна міжнародно-політичної парадигми, в межах якої здійснюється зовнішня політика кожної із сторін. Її суть у тому, що перетворення США у єдину глобальну державу сучасності спричинило завершення 150-літньої історії американського ізоляціонізму та остаточний перехід до інтервенціоністської стратегії [6, с. 215].

Однак ці зміни суттєво не вплинули на зміну стратегії європейських політиків як цілісності. Вона дедалі більше полягає у формальній згоді на збереження провідної ролі США, незалежно від того, що час від часу в Європі розробляються і стають об'єктом обговорень різноманітні проекти створення континентальних сил оборони [6, с. 216].

Протиріччя між США і Європою, які викликала війна в Іраку, яскраво засвідчили, що криза атлантизму виражається у більш широких трансатлантичних протиріччях в області безпеки. Одне з принципових протиріч - це різне уявлення про те, як повинна бути організована система безпеки в Європі та світі. США відстоюють наявну натоцентричну систему організації безпеки, тоді як частина Європи, яка охоплює переважно зону франко-німецького впливу, намагається побудувати систему європейської безпеки на основі ЄС, а міжнародну - на основі взаємодії

багатосторонніх структур (ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ) [5, с. 5]. Ці два альтернативних підходи становлять одне з головних протиріч у трансатлантичних відносинах.

Крім того, до актуальних проблем розвитку відносин між НАТО та ЄС у сфері безпеки та оборони також потрібно віднести паритет ресурсного внеску в зміцнення безпеки в Європі, дисбаланс військових можливостей, дублювання основних механізмів кризового регулювання, поділ сфер відповідальності (в географічному та функціональному вимірах), а також узгодження.

В умовах наявних суперечностей у відносинах між НАТО та ЄС актуальним бачиться пошук оптимальних варіантів їх взаємодії у сфері безпеки, щоб їх співпраця була найбільш ефективною. Проте спочатку спробуємо проаналізувати найбільш ймовірні сценарії розвитку подій, виходячи з наявного стану справ, що склався у стосунках між обома організаціями. Пол Кеннеді, британський історик та політолог, професор Єльського університету пропонує три таких сценарії.

Сценарій перший - розходження. Так, на думку дослідника, військова компанія в Іраку призвела до стрімкого погіршення відносин між США та Європою, якщо минулі та наявні тенденції спроектувати на майбутнє, то можемо стверджувати, що Європа та Америка все далі віддалятимуться один від одного, і не в якомусь одному питанні, а по декількох позиціях. У військовій та дипломатичній областях відносини явно стали холоднішими, особливо якщо порівняти нинішній стан справ із тією єдністю, яку демонстрували держави Європи та Америки в епоху «холодної війни». Таким чином, за відсутності об'єднавчої ланки та наявності суперечностей у питаннях безпеки колишні зв'язки між ЄС та НАТО значно ослабли [1, с. 5]. За словами Роналда Асмуса, старшого наукового співробітника трансатлантичного відділу в Німецькому фонді Маршалла (США), теперішнє розходження безпрецедентне за своїми масштабами, напруженістю, а іноді й дрібязковістю [2, с. 91].

Другий сценарій - наближення. Наростання суперечностей між організаціями дослідник пов'язує із особистісним чинником, які, на його думку, є «заслугою» окремих політиків - Джорджа Буша-молодшого, Річарда Чейні, Дональда Рамсфелда, Жака Ширака, Герхарда Шрьодера та ін. Але із зміною політичних еліт в європейських державах та США напруження між НАТО та ЄС стане менш помітним. По обидва береги Атлантики вистачає й інших акторів - це демократи і прогресивні республі-

канці в США, політики Великобританії, Іспанії, Італії, які будуть охоче сприяти примиренню [1, с. 6].

Важливу роль у справі наближення може зіграти ООН. Після приходу нових лідерів п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН вдасться знову налагодити співпрацю. Тоді в миротворчих операціях, ймовірно, з більшим бажанням будуть брати участь такі держави, як Туреччина та Індія, можливо, покращаться і перспективи стримання небезпечних режимів [4, с. 17].

Третій чинник в сфері безпеки, який теж підштовхує держави НАТО та ЄС до зближення, - це поява нових загроз. Зникнення об'єднавчого чинника «холодної війни» сприяло розходженню інтересів Америки та Європи, але чому б новим загрозам не об'єднати західні демократії знову? Правда, сьогоденні загрози значно відрізняються від тих, які існували раніше [7, с. 26]. Головна загроза початку ХХІ ст. - тероризм на місцевому, регіональному і, можливо, транснаціональному рівні, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, кібернапади, енергетична безпека, зміни клімату тощо.

Сценарій третій - поділ сфер відповідальності. Цей сценарій ґрунтується на компромісах та потребує вичікування у своїй реалізації. Згода сторін є ймовірною та можливою. Розходження у співпраці НАТО та ЄС відбудеться не обов'язково. Проте не варто покладати великі надії і на те, що зміна лідерів неминуче приведе до потепління стосунків між організаціями. Кардинальні зміни в світовій політиці відбуваються досить швидко, і по різні боки Атлантики досить часто по-різному бачать шляхи розв'язання проблем. Трансатлантичний процес вже не вдасться повернути в попереднє русло, але в цьому немає катастрофи для держав-членів та й для решти світу. В основі майбутніх відносин повинно бути взаєморозуміння. Європа та Америка цілком можуть домовитись, в яких сферах вони будуть співпрацювати, а в яких діяти самостійно. Тобто їм треба зрозуміти, де та коли одна із сторін повинна взяти на себе керівництво, а інша - або схвально поставитись до цього, або надати лише мінімальну підтримку чи відверто не погодитись, але не чинити ніяких перешкод і не накладати вето [1, с. 7]. Така тактика означає, що НАТО та ЄС можуть і далі виконувати кожна свої функції, але Альянсу доведеться відмовитись від монополії прийняття стратегічно важливих рішень та здійснення стратегічно важливих дій.

На наш погляд, саме третій сценарій є найбільш оптимальним для розвитку взаємин між НАТО та ЄС у найближчому май-

бутньому. Стратегію поділу сфер відповідальності варто також розглядати з точки зору двох вимірів - регіонального та функціонального. Без сумніву, в майбутньому в сфері безпеки будуть виникати проблеми, при вирішенні яких США та Європа діятимуть як рівноправні партнери, оскільки їх інтереси збігаються.

Інша дослідниця, О. Покорна, вважає, що паралельне утвердження європейської оборонної ідентичності в межах НАТО й ЄС дозволяє запропонувати два сценарії майбутнього розвитку європейської оборонної інтеграції та взаємин між цими міжнародними організаціями. Перший сценарій передбачає поступову еволюцію структур у межах ЄС, проте домінування НАТО у системі європейської безпеки. Такий розвиток подій дозволяє країнам-членам зберегти незалежні національні збройні сили. Другий сценарій передбачає побудову в межах ЄС політичного союзу та створення єдиної європейської армії, що, врешті-решт, поставить питання про майбутнє НАТО [8]. Втілення другого сценарію при сприятливих умовах представляється можливим лише у довгостроковій перспективі, в той час як розвиток подій згідно з першим сценарієм у середньостроковій перспективі є безсумнівним.

Схожі варіанти пропонує А. Храбан. Так, за його прогнозами, можливі три сценарії майбутнього розвитку взаємин між НАТО і ЄС у сфері безпеки. Перший - гальмування і фактичне зупинення формування та зміцнення системи безпеки Євросоюзу у військово-політичній сфері. Цьому може сприяти відсутність східної загрози й те, що в питаннях забезпечення своєї безпеки Західна Європа звикла покладатися на США. Скорочення соціальних програм за рахунок витрат на оборону виявилось не зовсім легким процесом. До того ж США неоднозначно ставляться до активізації євроінтеграційних процесів у воєнно-політичній сфері і внаслідок цього існують розбіжності в поглядах на це серед різних держав-учасниць ЄС. Не сприяють подальшому формуванню та зміцненню структури й розбіжності щодо стратегії та тактики ЄС, що існують у структурно-організаційному ядрі системи між найвпливовішими державами Європи - Францією, Німеччиною та Великобританією. У випадку реалізації першого сценарію НАТО зміцнює свої позиції та прагнення стати ключовою організацією майбутньої системи європейської безпеки [9, с. 78].

Другий сценарій - воєнно-політична інтеграція Європи триває, але іде з різними швидкостями для окремих членів ЄС. Спостерігається дедалі більше розходження позицій щодо євро-

пейських інтеграційних процесів між Францією, Німеччиною, Бельгією та іншими країнами, з одного боку, і Великобританією, Данією, новими членами ЄС - з іншого. В такій ситуації США будуть активно підтримувати проатлантичні сили, НАТО залишається провідною силою, кістяком системи європейської безпеки, що формується. Однак не виключається можливість створення всередині ЄС альянсу провідних держав, сповнених рішучості провадити єдину політику та об'єднувати свої зусилля [9, с. 79].

Третій сценарій - ЄС впевнено продовжує реалізувати спільну зовнішню та безпекову політику та спільну європейську політику безпеки та оборони в її межах, створює боездатні власні збройні сили з автономним від НАТО командуванням, виділяючи на оборонні потреби відповідні бюджетні кошти. Такому процесу значно сприятиме зміщення центру інтересів США в Азію в контексті реалізації їхньої стратегічної доктрини превентивних війн та вживання підготовчих заходів перед появою двох нових економічних і політичних гігантів: Китаю та Індії. Через консенсусний порядок прийняття рішень та особливу думку деяких держав-членів НАТО Альянс все менше розглядатиметься США здатним бути ефективним військовим інструментом у їхніх війнах проти міжнародного тероризму. В такій ситуації значення НАТО значно знизиться [9, с. 80]. У випадку реалізації третього сценарію можливе перетворення Євросоюзу в світовий геополітичний полюс - об'єднання держав у федеративному форматі. В результаті роль США в Європі не лише перестане бути домінуючою, а й виникне конкурентна боротьба між ними і ЄС в економічній та політичній сферах за вплив на розвиток світових подій.

Таким чином відносини між НАТО та ЄС у сфері безпеки та оборони у постбіполярну епоху будуються на засадах взаємозалежності та доповнюваності. Із зникненням спільного ворога, яким був СРСР, трансатлантичні взаємини почали втрачати свою єдність, хоча, насправді, причини такого розколу криються значно глибше, у відмінностях американської та європейської політичної культури та їх світосприйнятті.

Розвиток інтеграційних процесів в Європі суттєво вплинув на структуру безпеки всього континенту, що заснована на двох складових - атлантичній та європейській. Реалізація проекту спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та політики безпеки й оборони в її межах примусила Європу та США шукати баланс у сфері гарантування їх спільної безпеки. Отож, є декілька альтернативних сценаріїв майбутнього розвитку трансатлантичних

взаємин: неминуче погіршення відносин між США та Європою; відновлення, повернення до традиційного трансатлантичного партнерства після періоду суперечок та нерозуміння. Найбільш складний, проте найоптимальніший та найбажаніший, на нашу думку, сценарій: Новий та Старий Світ не намагаються приховати свої відмінності, але при цьому - свідомо чи несвідомо - доповнюють один одного у вирішенні проблем розвитку, що існують. У цьому поділі праці кожна із сторін бере на себе те, що в неї виходить краще.

Ні НАТО, ні ЄС не можуть дозволити собі прямувати до безпеки різними шляхами. Якщо вони не працюватимуть спільно над оборонним плануванням, то це може призвести до суперництва або навіть до конфліктів між членами усередині обох організацій, і як наслідок, обмежить загальні можливості Союзу у подоланні серйозних криз, політичних непорозумінь у трансатлантичних відносинах.

Список використаних джерел та літератури

1. Кеннеди П. Трансатлантические отношения: три сценария [Текст] / П. Кеннеди // Россия в глобальной политике. - М., 2004. - № 1. - С. 5-7.
2. Люк'яненко П. Діяльність НАТО в галузі безпеки в регіоні нових незалежних держав після 11 вересня 2001 року [Текст] / П. Люк'яненко // Вісник Львівського ун-ту. Серія міжнар. відносини. - К., 2004. - № 12. - С. 90-96.
3. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу [Текст] / Н. Мусис. - К. : К. І. С., 2005. - 466 с.
4. Павленко А. М. Коментарі військового експерта [Текст] / А. М. Павленко // Львівська газета. - 2006. - № 67 (1048). - С. 15-19.
5. Палій О. Європейська системи безпеки не буває без НАТО [Текст] / О. Палій // Оглядач. - 15 серпня 2006. - № 8. - С. 3-7.
6. Подлесный П. Т. Политика США в меняющемся мире [Текст] / П. Т. Подлесный. - Институт США и Канады РАН. - М. : Наука, 2004. - 333 с.
7. Поляков Л. Європейська безпека: нові загрози - старі відповіді? [Текст] / Л. Поляков, М. Сунгуровський // Національна безпека та оборона. - 2001. - № 9 (21). - С. 14-27.
8. Сотрудничество НАТО и ЕС выходит на новый уровень [Электронный ресурс]. - Режим доступа : URL:http://www.nato.int/docu/other/ru/upd2003/r0_30317a.htm. - Название с экрана.
9. Тургачов М. Цивілізаційна консолідація у сфері безпеки [Текст] / М. Тургачов // Політика і час. - 2003. - № 6. - С. 77-80.